

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Задля успішної розбудови демократичної та правової Української держави, потрібна консолідованість нації (у державно-політичному розумінні), яка має високий рівень національної самосвідомості. Усвідомлення державно-політичної, громадсько-територіальної спільності, духовно-культурної єдності та історичної спорідненості є тією низкою, яка з'єднує досвід та бажання багатьох поколінь, упорядковує національне життя, впливає на формування ціннісних орієнтацій національної спільноти, розуміння свого місця та ролі в сучасному світі.

Історія переконує, що варто спиратись на національну єдність, розвиненість самосвідомості громадян в процесі розбудови демократичної держави. Багато держав проводили саме такі реформи, які відповідають національним інтересам людей. Наприклад, розвиток постсоціалістичних країн – Польщі та Латвії та інших, які після здобуття незалежності, маючи значний економічний та інтелектуальний потенціал, так само як і Україна, спираючись на національну консолідацію, здобули значно більших успіхів у своєму розвитку, ніж Україна. Ці країни сьогодні є повноправними членами Європейського союзу, при цьому зберігаючи власну національну ідентичність.

Україна, поки що не сформувалася як повноцінна держава-нація зі своїми добре окресленими національними інтересами, заснованими зокрема на національних цінностях, за допомогою яких склався би консенсус як усередині політичної еліти, так і у значній кількості громадян України.

За цих умов розвитку українського державотворення іде доволі повільно та неоднозначно. Тому дослідження стану та особливостей розвитку та функціонування національної самосвідомості українського суспільства в сучасних умовах є важливою, актуальною проблемою, яка потребує розгляду.

Мета дослідження: дослідити стан та розвиток національної самосвідомості сучасного українського суспільства, та їх суперечності.

Об'єкт дослідження: різні сфери впливу на формування та розвиток національної самосвідомості українського суспільства.

Предмет дослідження: історія формування та розвитку української нації та української самосвідомості суспільства.

Серед сучасних українських учених проблему національної самосвідомості в контексті становлення української державності досліджують: М. Головатий, В. Жмир, Г. Касьянов, А. Колодій, О. Рудакевич, С. Кримський, В. Кремень, В. Лісовий, М. Михальченко, С. Мофа, І. Старовайт, І. Надольний, М. Пірець, В. Сабадуха, М. Попович, Ю. Римаренко, В. Смолий, П. Ситник та інші.

Особливості української національної самосвідомості (такі аспекти, як філософські, історичні, політологічні, соціально-психологічні) відображені в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників: В. Андрущенко, В. Антоненка, О. Бабкіної, Ю. Бромля, Е. Вільсона, Б. Гаврилішина, Е. Гелнера, Л. Дробіжевої, О. Забужко, І. Кресіної, Д. Міллера, Ф. Рудича, Е. Сміта, А. Уледова, М. Шульги, Р. Шпорлюка, О. Шморгуна та інші [1, с. 6].

Національна самосвідомість є складним систематичним утворенням, яку може формуватися протягом багатьох років розвитку нації. Значний вплив на цей процес мають соціальні, економічні, політичні та духовно-культурні чинники. Серед чинників, які значно впливають на формування національної самосвідомості українського суспільства, треба відзначити такі як: історичний досвід українського народу, економічний, культурний та політичний стан різних етнічних та соціальних груп, також зовнішні впливи на державу та її громадян. Внаслідок політики заборон та пригнічення, адміністративно-силового тиску не могли повноцінно розвиватися національна культура, мова, освіта, традиції, була знищена національна еліта, а також викривлена історія самого українського народу, наприклад заборона імені національного героя. Ці фактори спричинили значну деформацію національної самосвідомості, що заважає українському народові сьогодні відчутти свою унікальність та своє призначення у світовій історії, усвідомити себе єдиною нацією та мати гідну власну державу. Також, держави до яких входили українські землі у різні часи, належали до різних цивілізацій та різних традицій християнства, це все відштовхувало та розділяло українське суспільство.

В умовах незалежності України неоднорідність українського суспільства не тільки не трансформується у потужний ресурс розвитку держави, але все більш набуває небезпечних ознак суспільних ознак. У свідомості українців простежується лінійна суперечливість стосовно державотворення не тільки між населенням різних регіонів, але й між різними поколіннями, суспільними групами, між різними частинами еліти та більшості нації. Суспільна свідомість українців є хаотична та складна, у ній перемішані різні ідеї та ідеали, стереотипи мислення, що є «реальним відображенням буття людей» [2, с. 204].

Неоднозначне прийняття різних історичних подій і постатей породжує у суспільстві дискусії навколо них, наприклад присвоєння звання Героя України Р. Шухевичу та С. Бандері, встановлення пам'ятника. Сьогодні у кожній частині суспільства є свої герої, своє власне бачення причин та наслідків історичних подій та майбутнє України, зокрема такі розбіжності у західних та східних регіонах. Також, можливе нав'язування деяких політиків однобічно трактувати радянський період історичного розвитку, замочувати певні деталі історії.

Чинником суперечності у національній самосвідомості українського суспільства може виступати і мовне запитання. За даними Всеукраїнського українського 2001р українці становлять 77,8% загальної кількості населення держави, тоді як українську мову визнали рідною лише 67,5%. При цьому 42% спілкуються в родинній сфері переважно українською мовою, 36,4% - переважно російською, 0,8 – іншою, 19,9% - по-різному, залежно від обставин [3].

У значній частині суспільства немає розуміння національної (державної) мови як головної ознаки нації, що виступає репрезентантом унікальності національної спільноти у світовому просторі. Вимога знання української мови як державної з боку патріотично налаштованої частини суспільства викликає протестні настрої серед російськомовного населення.

Провідну роль у формуванні національної самосвідомості, навколо певної ідеї, мети відіграє національна еліта. І від того, наскільки національно свідомою вона є, наскільки реально може керувати процесом державотворення, залежить майбутнє Української держави, її авторитету світі.

В. Липинський підкреслював, що коли провідна верства нації має слабку свідомість, слабку пам'ять та слабку інтелігентність за дуже сильної емоційності, і коли вона не хоче розвивати в собі волі, пам'яті та інтелігентності, то нація з такою провідною верствою не може мати ні політичної культури, ні побудованого на ній власного державного життя. Така нація «здібна тільки вічно «відроджуватися», перебувати в стадії вічного політичного бульбоща і стихійного примітивізму, у стадії нереалізованої, недорозвинутої, недержавної нації» [4].

Нинішня українська еліта має не дуже високий рівень самосвідомості, скоріше низький, у більшості національної еліти відсутні відчуття патріотизму та високі моральні принципи. Нікому не секрет, що дії влади можуть бути спрямовані не на забезпечення добробуту народу, а на задоволення власних потреб. За роки незалежності були здійснені різноманітні дії у внутрішній та зовнішній політиці, які не відповідають національним інтересам України та ще й приводять до втрати її пріоритетів. Українці втрачають почуття загальнонаціональної перспективи. Так, згідно з результатами соціологічного опитування, що проводилося Центром соціальних досліджень «Софія» у серпні 2008 р., 40% українців хотіли б виїхати за кордон, а кожен шостий громадянин України бажає емігрувати назавжди. Кожен десятий опитаний зовсім не пишається

своїм громадянством. Розколота свідомість української політико-управлінської еліти провокує суспільну нестабільність, гальмує проведення реформ, посилює в суспільстві песимістичні настрої щодо розвитку країни [5].

За весь період незалежної держави, українська еліта так і не запропонувала загальну прийнятну систему цінностей, яка була б зрозуміла і близька кожній людині. У сучасних умовах в Україні відбувається трансформація ціннісних систем. Формується нова ціннісна система, яка передбачає орієнтації на європейську шкалу цінностей.

Також, протягом тривалого часу формувалася соціокультурна система України, де важлива роль відводилась патріотизму. Проте, останнім часом спостерігається руйнування традиційних поглядів на патріотизм, що може призвести до втрати цільових підсистем, а згодом втрати національної самобутності та спроможності до соціокультурного відтворення. Наразі, народ України зазнає серйозної трансформації – політичної, соціологічної, культурологічної, окремі представники суспільства перестають «розуміти» один одного. Політична криза, стрімкі зміни в економіці, повсякденному житті людей, радикальні зміни геополітичного простору прогнозують кризу ідентичності як особистої, так і групової, незадоволення духовних та соціальних потреб особистості.

Ось чому сьогодні, як ніколи, необхідні висока патріотична самосвідомість і міцна громадянська позиція кожного члена українського суспільства, консолідація навколо ідеї незалежності. Усі, хто проживає в Україні, до якого б етносу вони не належали, мусять глибоко усвідомити, що альтернативи незалежності Української держави немає, що це об'єктивний і закономірний процес історичного розвитку. Лише національна гордість, згуртованість, наполеглива праця виведуть нас у число високорозвинених країн. Тим більше, що земля наша має значні природні та матеріальні ресурси, а господар її – український народ, споконвіку працьовитий і дбайливий [6, с. 233].

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що національну свідомість сучасного українського суспільства характеризують неоднорідність, роздробленість і суперечливість. Також, розколота національна самосвідомість українського суспільства та неоднозначність політичного курсу. Без сформованої україно-центристської свідомості з чітко визначеними параметрами духовної культури, мови, традицій, історичної пам'яті, патріотизму, базових національних цінностей, змінити атмосферу на всіх рівнях суспільного буття надто складно, особливо у сфері формування суспільної та індивідуальної свідомості.

Література

1. Карлова В. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. С. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_2_3
2. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. 488 с.
3. Головаха Є. Українське суспільство 1992 – 2008 : Соціологічний моніторинг. 2008. 160 с.
4. Липинський В. Лист до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Філадельфія, 1995. 481 с.
5. Дзеркало (настрої і стереотипи населення України) ЦСД «Софія 2008». URL: <http://www.sofia.com.ua/page42.html>(дата звернення: 26.04.2019)
6. Жаровська О. П. Національна самосвідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. С. 233-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18%281%29_28 (дата звернення: 26.04.2019)
7. Гнасевиц Н. В., Довгань А. О. Прояви сутнісних сил життєвої стійкості людини : Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Київ : Серія 7, Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Вип. 39 (52), 2018 . С. 57-63.